

Hisham Matar
Niemandland

ROMAN

Vertaald door Manik Sarkar

Meulenhoff

I

Nu denk ik terug aan die zomer voordat ik werd weggestuurd. Het was 1979, en de zon was overal. Tripoli baadde erin, glinsterend en roerloos. Alle mensen, alle dieren, alle mieren waren wanhopig op zoek naar schaduw, zeldzame stukjes grijze genade uitgehakt in het alomtegenwoordige wit. Maar de echte verlossing kwam pas 's nachts: een briesje, gekoeld door de lege woestijn en bevochtigd door de ruisende zee, een aarzelende bezoeker die stilletjes door de lege straten zwierf zonder precies te weten hoe ver hij mocht dwalen, hier in het rijk van de volmaakte ster. En die kwam nu weer op, die ster, trouw als altijd, en verjoeg de gezegende bries. Het was bijna ochtend.

Haar slaapkamerraam stond wijd open, buiten stond de lijmboom er stil bij, verlegen groen in het vroege licht. Ze was pas in slaap gevallen toen de lucht al grijs was van de dageraad. En zelfs toen was ik nog zo van slag dat ik niet van haar zijde wilde wijken, en ik vroeg me af of ze als een poppenkastpop die er voor dood bij ligt opeens weer overeind zou komen, een sigaret zou opsteken en me net als nog maar een paar minuten geleden zou smeken om het toch vooral niet te vertellen, niet te vertellen.

Baba heeft nooit van mama's ziekte geweten. En ze werd alleen ziek als hij op zakenreis was. Alsof zij en ik, als hij onze wereld had verlaten, achterbleven als domme aandenkens, lege

bladzijden die gevuld moesten worden met de herinnering aan hoe hun huwelijk tot stand was gekomen.

Ik zat naar haar prachtige gezicht te kijken, naar haar borst die op en neer ging als ze ademde, en ik kon haar niet verlaten; ik hoorde de dingen die ze me verteld had nog nagalmen en weerklinken in mijn hoofd.

Uiteindelijk liet ik haar alleen en ging naar bed.

Toen ze wakker werd, kwam ze naar me toe. Ik voelde haar gewicht naast me neervallen, toen haar vingers door mijn haar. Het geluid van haar nagels op mijn hoofdhuid deed me denken aan een keer dat ik pech had gehad: ik had een dadel in mijn mond gestoken zonder hem eerst doormidden te breken, zodat ik pas merkte dat hij vol mieren zat toen de rugschildjes tussen mijn tanden knarsten. Ik bleef doodstil liggen, deed alsof ik sliep en luisterde naar haar door tranen onderbroken adem.

Bij het ontbijt probeerde ik zo weinig mogelijk te zeggen. Mijn stilzwijgen maakte haar nerveus: ze praatte over wat we vanmiddag zouden kunnen eten. Ze vroeg of ik jam of honing wou. Ik zei nee, maar ze liep naar de ijskast en pakte ze toch. Toen nam ze me mee uit rijden, zoals meestal op de ochtenden nadat ze ziek was geweest, om me uit mijn stilte te halen, om me weer tot mezelf te laten komen.

Terwijl we zaten te wachten tot de motor was warmgedraaid, zette ze de radio aan en draaide net zo lang aan de knop tot ze de prachtige stem van Abd al-Basit Abd al-Sammad hoorde. Ik was blij, want zoals iedereen weet mag je als er uit de koran wordt voorgelezen niets zeggen en moet je nederig luisteren.

Net voordat we de Gergarishstraat insloegen, de straat die langs de zee loopt, dook uit het niets Bahloul de bedelaar op. Mama ging hard op de rem staan en riep ‘*ya satir*’. Hij slenterde langzaam naar haar kant van de auto, met trillende lippen en zijn vieze handen stevig tegen zijn maag gedrukt. ‘Dag, Bah-

loul,' zei mama en ze rommelde in haar handtas. 'Ik zie je wel, ik zie je wel,' zei hij, en hoewel hij dat heel vaak zei, vond ik hem dit keer een idioot en wenste ik dat hij in het niets zou verdwijnen. In de buitenspiegel zag ik hem staan, midden op de weg, met het geld dat mama hem gegeven had krampachtig tegen zijn borst gedrukt, als een man die net een vlinder heeft gevangen.

Ze nam me mee naar het centrum, naar de sesamverkoper op de markt bij het Plein der Martelaren, het plein dat uitkijkt over zee, het plein waar het trotse beeld van Septimus Severus staat, de Romeinse keizer die lang geleden in Lepcis is geboren. Ze kocht zoveel sesamstokjes voor me als ik wilde, per stuk verpakt in wit waspapier dat aan de uiteinden was dichtgedraaid. Ik liet niet toe dat ze ze in haar tas deed. Op die ochtenden was ik altijd koppig. 'Maar ik moet nog meer boodschappen doen,' zei ze. 'Straks laat je ze vallen.' 'Nee,' zei ik en ik fronste mijn wenkbrauwen, 'ik blijf buiten wel op je wachten.' En ik liep boos weg, zonder me er druk over te maken of ik haar zou kwijtraken of in de stad zou verdwalen. 'Luister,' riep ze me na, zo hard dat ze de aandacht trok. 'Wacht op me bij Septimus Severus.'

Aan een kant van de markt zat een groot café dat zich ook nog over het voetpad uitstrekte. Er zaten mannen domino en kaart te spelen; een paar gezichten herkende ik van andere keren. Hun blikken waren op mama gericht. Ik vroeg me af of haar jurk wel wijd genoeg was.

Toen ik van haar wegliep voelde ik mijn macht over haar afnemen; ik begon spijt te krijgen, voelde me verdrietig dat ze op ochtenden als deze altijd zo vrijgevig, beschaamd en verlegen

was, alsof ze in haar blootje de straat op was gelopen. Ik wilde naar haar toe rennen en haar hand vastpakken, haar jurk vasthouden terwijl ze boodschappen deed en de wereld tegemoet trad, de wereld vol mannen en mannelijke hebzucht. Ik moest moeite doen om niet om te kijken en concentreerde me op de winkeltjes onder de bogen aan weerszijden van het overdekte gangpad. Boven de ene winkel hingen zachtjes opbollende zwarte zijden sjaals, voor een andere stonden rode hoeden opgestapeld tot manshoge pilaren. Het plafond was gemaakt van donkere repen stof. Hier en daar staken er scherpe messen van licht doorheen die het ronddwarrelende stof deden oplichten. Ze schenen kalm en stralend op de bogen en de vloer en ketsten als vonkjes af op de hoofden en langs de lichamen van de passanten.

Buiten baadde het plein in het zonlicht. De grond was zo licht dat hij bijna wit leek, zodat de donkere schoenen en overstekende gestalten boven de aarde leken te zweven. Ik had spijt dat ik haar de sesamstokjes niet had gegeven; nu voelde ik spelden in mijn armen prikken. Ik nam het mezelf kwalijk dat ik zo koppig was geweest en haar er zoveel had laten kopen. Ik keek naar de sesamstokjes in mijn armen en had er geen trek in.

Ik leunde tegen het koele marmer van het voetstuk van Septimus Severus. De Romeinse keizer met de met zilver beslagen riem onder zijn buik torende boven me uit en wees naar de zee, 'om Libië de blik naar Rome te laten wenden', zoals Ustath Rashid de pose beschreef. Ustath Rashid doceerde kunstgeschiedenis aan de el-Fateh-universiteit en was de vader van mijn beste vriend Karim. Ik dacht aan onze Gids, die gekleed in een van zijn militaire uniformen net zo met zijn arm had staan zwaaien toen op de Dag van de Revolutie de tanks voor hem langsreden.

Ik keerde me om naar de zee, naar de stralende turkooizen zee aan de andere kant van het plein. Hij leek op een enorm

blauw monster dat opdook aan de rand van de wereld. Ik gromde, ‘Grrr’, en vroeg me af of iemand me gehoord had.

Ik trapte een paar keer met mijn hiel tegen de sokkel. Ik staarde naar de grond, naar de hitte en het felle licht dat me er-naar deed verlangen met open ogen in slaap te vallen. En toen – zonder dat ik rondkeek, maar met een blik die recht op zijn doel afging – zag ik Baba.

Hij stond op de stoeprand van een straat aan de andere kant van het plein, hij keek links en rechts of er iets aankwam en boog toen voorover alsof hij ging vallen. Voordat hij de weg opstapte, maakte hij een handgebaar en knipte twee keer in zijn vingers. Ik kende dat gebaar. Soms maakte hij dat ook naar mij, als om te zeggen: ‘Hé, jij daar’, en dan knipte hij daarna met zijn vingers: ‘Hé, wakker worden.’ Achter Baba verscheen Nasser, zijn klerk, die een kleine, glanzend zwarte typemachine onder zijn arm droeg en moeite deed om hem bij te houden. Baba was al aan het oversteken, hij liep mijn kant op. Even dacht ik dat hij Nasser naar Septimus Severus bracht om hem alles te leren wat hij mij ook over de Romeinse keizer, Lepcis Magna en Rome had geleerd. Want Baba beschouwde Nasser als zijn jongere broer, dat had hij vaak gezegd.

‘Baba?’ fluisterde ik.

Twee donkere brillenglazen bogen als schildpadbulten over zijn ogen. God heeft de lucht, de zon en de zee in kleuren geschilderd die je kunt benoemen: de zee is turkoois, de zon banaan, de lucht blauw. Zonnebrillen zijn verschrikkelijk, bedacht ik, omdat ze dat allemaal veranderen en de drager op een afstand zetten. Toen dacht ik eraan hoe hij me nog maar een paar dagen geleden tot ziens had gekust. ‘Moge God je veilig thuisbrengen en je reis winstgevend maken,’ had mama gezegd. Ik had zijn hand gekust zoals hij me geleerd had. Hij had zich naar me toe gebogen en in mijn oor gefluisterd: ‘Pas goed op je moeder, nu ben jij de man in huis’, en hij grijsde naar me

als iemand die denkt dat hij je een compliment maakt. Maar kijk, kijk nu toch. Hij liep waar ik hem kon aanraken, hier, waar we bij elkaar hoorden te zijn. Mijn hart begon sneller te kloppen. Hij kwam dichtbij. Misschien komt hij wel naar mij toe, dacht ik. Het was immers onmogelijk om zijn ogen te zien.

Ik zag hem lopen op de manier die ik zo goed kende – met zijn kin omhoog en met gepoetste leren schoenen die bij iedere stap naar voren klaptten – en ik hoopte dat hij mijn naam zou roepen, zou zwaaien, met zijn vingers zou knippen. Als hij dat gedaan had was ik hem in de armen gedóken, echt waar. Toen hij vlak bij me was, zo dichtbij dat ik hem had kunnen aanraken als ik mijn arm had uitgestoken, hield ik mijn adem in en vulden mijn oren zich met stilte. Ik keek naar zijn gewichtige gezichtsuitdrukking – een uitdrukking die ik bewonderde en vreesde – ving een randje van de geur van zijn aftershave op, voelde de lucht om hem heen uitzetten toen hij langsliep. Hij werd op de voet gevolgd door Nasser met de zwarte, glimmende typemachine onder zijn arm. Ik wou dat ik het was die daar als een schaduw achter Baba aan liep. Ze gingen een gebouw binnen dat uitkeek over het plein. Een wit gebouw met groene luiken. Groen was de kleur van de revolutie, maar je zag bijna nooit luiken in die kleur geverfd.

‘Had ik je niet gezegd bij het beeld op me te wachten?’ hoorde ik mama achter me zeggen. Ik keek om en zag dat ik heel ver van Septimus Severus was afgedwaald.

Ik was misselijk en maakte me zorgen dat ik op de een of andere manier iets verkeerd had gedaan. Baba was niet op zakenreis, hij was hier, in Tripoli, waar we bij elkaar hoorden te zijn.

Als ik mijn arm had uitgestoken had ik hem kunnen tegenhouden; waarom had ik niets gedaan?

Toen ze de boodschappen inlaadde, zat ik al in de auto, met de sesamstokken nog steeds tegen me aangedrukt. Ik keek omhoog naar het gebouw waar Baba en Nasser naar binnen waren gegaan. Een raam op de bovenste verdieping trilde en zwaaide open. Baba verscheen. Hij keek naar het plein; hij droeg geen zonnebril meer en leunde met zijn handen op de vensterbank, als een leider die wachtte tot het applaus en gejoel waren weggestorven. Hij hing een kleine rode handdoek aan de waslijn en verdween weer in het gebouw.

Op weg naar huis was ik nog stiller dan eerst en nu kostte me dat geen enkele moeite. Vanaf het moment dat we het Plein der Martelaren achter ons lieten, stak mama regelmatig haar nek uit naar de achteruitkijkspiegel. Toen we bij het volgende stoplicht stilstonden, prevelde ze een gebedje. Een auto stopte zo dicht naast de onze dat ik de wang van de bestuurder had kunnen aanraken. Vier mannen in donkere safaripakken keken ons aan. Eerst herkende ik ze niet, toen wist ik het weer. Zo plotseling wist ik het weer dat mijn hart oversloeg. Het waren de mannen van het Revolutionair Comité die vorige week Ustath Rashid hadden meegenomen.

Mama keek recht voor zich uit, met haar rug een paar centimeter van de rugleuning en haar vuisten om het stuur geklemd. Ze liet een hand los, legde hem op mijn knie en fluisterde streng: 'Vóór je kijken.'

Toen het licht op groen sprong, verroerde de auto naast ons zich niet. Het is algemeen bekend dat je auto's van het Revolutionair Comité niet moet inhalen, en als het niet anders kan

moet je discreet zijn en niet laten merken dat je er enig plezier aan beleeft. Een paar auto's die niet wisten wie er naast ons stonden, begonnen te toeteren. Mama trok langzaam op, ze keek meer naar de achteruitkijkspiegel dan naar de weg. Toen zei ze: 'Niet omkijken, ze volgen ons.' Ik tuurde naar mijn blote knieën en prevelde achter elkaar hetzelfde gebed. Ik voelde hoe het zweet zich verzamelde tussen mijn handpalmen en de waspapieren verpakking van de sesamstokjes. Pas toen we bijna thuis waren zei mama: 'Oké, ze zijn weg', en daarna mompelde ze in zichzelf: 'Hebben ze niks beters te doen dan ons te escorteren, die vuile ratten?'

Mijn hart kwam tot rust en mijn rug rechtte zich. Het gebed verdween van mijn lippen.

Sjeik Mustafa, de imam van de plaatselijke moskee, had me geleerd dat de onschuldigen niets te vrezen hebben; alleen de schuldigen leven in angst.

Ik hielp haar niet de boodschappen naar binnen te dragen, hoewel ik dat meestal wel deed. Ik ging direct naar mijn kamer, liet de sesamstokken op bed vallen en schudde het bloed terug in mijn armen. Ik pakte mijn plaatjesboek over Lepcis Magna. Tien dagen eerder had ik die antieke stad voor de eerste keer bezocht, en zoals later zou blijken ook voor de laatste. De beelden van die spookstad van ruïnes bij de zee stonden nog glashelder in mijn geheugen. Ik verlangde er hevig naar terug.

Ik kwam niet van mijn kamer totdat het niet anders kon, totdat ze het middageten had klaargemaakt, de tafel had gedekt en riep.

Ze scheurde het brood en gaf me een stuk, en ik gaf haar de slabak toen ik merkte dat ze nog geen sla had gehad. Halver-

wege de maaltijd stond ze op en zette de radio aan. Ze stemde af op een man die sprak over landbouw in de woestijn. Ik stond op, zei: 'Je handen zijn gezegend' en ging naar mijn kamer. 'Ik ga een dutje doen,' riep ze me na. Als ik zweeg, ging ze altijd dingen zeggen die ze helemaal niet hoefde te zeggen; ze deed altijd een middagdutje, dat deed iedereen, iedereen behalve ik. Ik kon nooit slapen 's middags.

Ik wachtte in mijn kamer tot ze de afwas had gedaan en het eten had opgeruimd, totdat ik zeker wist dat ze sliep, en ging naar buiten.

Ik zwierf om het huis op zoek naar iets wat ik zou kunnen doen toen de telefoon ging. Ik rende erheen voordat ze er wakker van werd. Het was Baba. Toen ik zijn stem hoorde, ging mijn hart sneller kloppen. Zo kort nadat ik hem had gezien zou hij wel bellen om uit te leggen waarom hij me niet gegroet had, dacht ik.

'Waar ben je?' vroeg ik.

'In het buitenland. Geef me je moeder.'

'Waar in het buitenland?'

'In het buitenland,' herhaalde hij, alsof het duidelijk was waar dat was. 'Morgen kom ik thuis. Roep je moeder.'

'Ik mis je,' zei ik.

'Ik jou ook.'

Na een korte stilte zei ik: 'Ze slaapt. Zal ik haar wakker maken?'

'Zeg maar dat ik morgen thuiskom, rond lunchtijd.'

Ik wilde niet dat het gesprek ophield, dus zei ik: 'We werden vandaag gevolgd door de witte auto die Ustath Rashid heeft meegenomen. We stonden naast ze bij het stoplicht en ik zag hun gezichten. Ze waren zo dichtbij dat ik de wang van de bestuurder had kunnen aanraken en ik was helemaal niet bang. Helemaal niet. Niet eens een beetje.'

'Tot morgen,' zei hij en hing op.

Ik bleef even bij de telefoon staan en luisterde naar de zware stilte die tijdens die uren in de middag over ons huis leek te vallen, een stilte die werd benadrukt door het geluid van de koelkast in de keuken en het getik van de klok op de gang.

Ik ging kijken hoe mama lag te slapen. Ik controleerde eerst of haar borst wel op en neer ging en vervolgens ging ik naast haar zitten. Ik herinnerde me wat ze de vorige avond had gezegd: ‘Wij zijn twee helften van dezelfde ziel, twee opengeslagen bladzijden van hetzelfde boek’, woorden die aanvoelden als een cadeau dat ik niet wilde.